

Okkupasjonshistorisk utvalg takker

Okkupasjonshistorisk utvalg i Blaker og Sorum historielag vil takke alle sine medarbeidere og små og store bidragsytere for stor imotekommenthet og entusiasme. Uten alle disse bidragene ville det ikke ha vært mulig å dokumentere okkupasjonstida i Blaker og Sorum 1940 – 1945 så godt som det har vært mulig i denne boka.

Det heter at det alltid er seierherrene som skriver historien. Å hevde at noe annet gjelder for denne framstillinga ville være naivt. Men vi har konsentrert oss om å gjøre stoffet så saklig og informativt som mulig, uten et alt for generelt stigmatiserende fiendebilde som klangbunn. Når det gjelder navn på dem som av ulike grunner havnet på «den gale siden», har vi begrenset oss til de offisielle posisjonene som ordførere og lensmenn når det gjelder lokale aktører. Det er gått mer enn 50 år siden disse begivenhetene. De som ble dømt for landssvik har for lengst sonet sin straff. Og deres etterkommere bør få slippe mer spitor enn de allerede har måttet tåle.

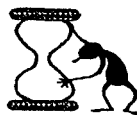
Om ikke så alt for mange år er det ikke lenger noen blant oss som kan minnes okkupasjonstida i Sorum. Vi håper denne boka vil kunne dokumentere hva denne generasjonen hadde som sin store opplevelse i livet. Til glede og utfordring for oss som er født etter 1945.

Rånåsfoss 15. august 1999

Svein Sandnes

**Blaker og Sorum
historielag
med ny bygdebok.**

*"Okkupasjonstiden
1940 - 1945"*

I en bok som denne bør det også være plass til en beretning fra en som kom til å stå på "den gale siden" under krigen. I Blaker og Sorum meldte åtte - ti unge menn seg til kamp, i Finland eller på den sørlige front i Russland. Også dette er en del av okkupasjonshistorien. Arne meldte seg til politiet på Lillestrøm 14. mai 1945. Han har for lengst sonet sin straff. Da vi bad ham om å skrive litt om sine opplevelser som frontkjemper på Østfronten under den annen verdenskrig, leverte han oss denne historien:

"På oppfordring vil jeg prøve å gi en kort beretning om mine erfaringer som soldat. Jeg ville ikke sagt ja til anmodningen hvis jeg ikke trodde at mine tanker om krig som fenomen kan være av en viss betydning i kampen for verdensfreden. Avskyen for krig behøver ingen å bibringe meg. Jeg har opplevd frontkrigen selv i over to år og vet hva den innebærer. Og jeg vil advare nye generasjoner mot å romantisere krigen. Den er ikke noe eventyr!"

Enhver soldat som har deltatt i en stor krig, vet at det er ganske umulig å beskrive med ord dens redsler og lidelser. Såkalte krigsromaner bør leses med skepsis. De er som oftest skrevet av fantasifulle forfattere som ikke selv har opplevd krigens virkelighet. Heller ikke de mange krigsfilmer er troverdige. Ofte inneholder de "klipp" fra den ene eller andre parts propagandafilmer, som viser oppkonstruerte slag-scener, soldater i pene uniformer under angrep, marsjerende og syngende tropper, glimtene fra artilleri og panservogner i nattemørket. Virkeligheten var ganske annerledes.

Hvordan skal en leser som sitter i sin lune stue og i sin behagelige lenestol, kunne forestille seg skyttergravskrigen, panserslagene, artilleriets trommeild, bombingene, stormangrepene, nærkampene, den fryktelige larmen, blodet, de såredes og døendes skrik? Eller mangelen på søvn og hvile! Soldater fra både første og andre verdenskrig har sagt at nettopp mangelen på søvn var noe av det verste. Det kan jeg under-skrive.

En annen lidelse som rammet østfrontens soldater, hos begge parter, var vinterkulden. Den drepte og lemlestet tusener. Man skulle ikke tro at temperaturen kunne synke til minus 48 grader i et landskap så nært Svartehavet. Men det var tilfelle både i Mius-stillingen i Ukraina og i Kalmykksteppen sør for Stalingrad (nå Volgograd!). Den vedvarende nordøstvinden fra Sibir og Uralfjellene var nesten uutholdelig i disse områdene. Og vi måtte leve i skyttergraver og bunkere som vi selv hadde gravd i en jord hard som betong. Kulden og mangelen på søvn førte da også til at flere

tok sitt eget liv. Etter lengre tids taushet gikk de rolig ut av bunkeren. Så smalt et skudd.

For oss overlevende står det som et mirakel at vi kom ut av dette fronthelvetet noenlunde hele og med forstanden i behold. Jeg er sikker på at de soldatene som dengang var våre fiender, gjennomlevde de samme lidelser, slik som også de russiske soldatene som ble kastet hensynsløst inn i de finske skoger under vinterkrigen 1939 - 1940. Temperaturen sank der til minus 50 grader eller enda lavere. Alt dette skulle de ha opplevd og følt på kropp og sjel, politikerne og generalene som satt langt bak frontlinjen og førte krig - på kartet!

Av egen erfaring må jeg her allikevel gjøre et unntak for våre egne, divisjon Wikings, generaler og høyere offiserer. De var ofte å finne i forreste linje, sammen med sine menn. Deres tapperhet var beundringsverdig. Derfor var de da også avholdt. Jeg så det selv under kampene ved Dnepr, hvor kommandøren for regiment "Germania" falt. Han ble båret ut av kampsonen av fire mann. Garvede soldater gråt.

Hva kulde angår, husker jeg spesielt forholdene i Kalmykksteppen. Wiking var sendt per tog fra Kaukasus ved nyttårstid 1942 - 43 for om mulig å bryte ringen rundt Stalingrad. Vi greide å kaste russerne flere mil tilbake, til Kotelnikovo. Men så var det slutt. Vi var altfor underlegne i antall. Det verste var allikevel at vårt vinterutstyr fremdeles lå lagret i Kaukasus. Vi lå ute i steppen i sommeruniform og frøs forferdelig. Jeg husker at et termometer viste minus 41 grader. Mange ble kjørt tilbake og fikk amputert fotter og ben. Eller de sovnet i sine skytterhull og døde på stedet. Voksne menn

stod eller lå i gravene og skrek av frostsmerter. Men også russiske soldater, blant dem sibirere, som ellers er utrolig hardføre, led forferdelig. De deserterte og kom lopende mot våre sparsomt besatte linjer over snemarkene, med armene hevet over hodet, og overgav seg. Vi som lå i forreste linje, kunne bare vinke dem videre til landsbyen bak oss. Men mange av deserterene ble under flukten skutt brutalt ned bakfra av sovjetiske kommissærer. Det skjedde mange steder.

Jeg har her prøvd å gi et lite innblikk i frontsoldatenes påkjenninger. Men jeg ber om ikke å bli misforstått. Det er ikke min hensikt å jamre over vår skjebne, våre lidelser - under krigen eller etter freden. Vi hadde selv valgt, i den naive tro at vi kunne gjøre en innsats for vårt land. Motivene kunne være meget forskjellige og sammensatte, såsom harmen over Sovjetunionens uprovoserte angrep på Finland, ungdommelig eventyrlyst, skuffelsen over de norske politikeres evneløshet og de militæres forsømmelser og feighet. Men hos noen kunne valget være en kamuflasje, for kjærlighetssorg og selvmordstanker.

Men aldri har jeg hørt om noen som lot seg lokke av løfter om økonomisk vinning. Det er fabler som er oppfunnet av våre motstandere her hjemme. Vi skulle belønnes med en bondegård, blir det hevdet. Men de færreste av oss var bønder! Vi var håndverkere, studenter, offiserer bl.a. Vi representerte et tverrsnitt av Norges befolkning, som faktisk med god grunn fryktet en sovjetisk dominans i Europa. Vi som bar de tyngste byrdene i den kampen, ble dømt summarisk til lange straffer, fordi vi hadde kjempet

mot "en med Norge forbunden stat". Jeg ville gjerne se en faksimile av det dokumentet som bekrefter en slik allianse. Når ble den forresten opphevet - under den kalde krigen?

Men vi som ble dømt, betraktet nok rettsoppgjøret som en farse og oppholdet i leirene som en ren ferie etter krigsopplevelsene, skjønt vi ble trakassert og spottet og sultet ut. Min normalvekt var ca. 80 kilo. Etter nærmere ett år i varetekt, uten dom, veide jeg 52 kilo.

Men det fantes dem som led enda mer enn oss. La det være sagt at mine tanker og min medfølelse går til de mange av våre landsmenn som fikk oppleve konsentrasjonsleirenes grusomme helvete eller ble dødsdømt fordi de var patrioter. Tyskernes tåpelige foranstaltninger var noe som foregikk langt bak vår rygg, og som sjokkerte oss like sterkt som alle andre da det ble kjent etter freden.

Men noe som det sjelden eller aldri snakkes om, er at flere av oss hjalp nordmenn ut av fengslene eller fikk hindret at de ble overført til Tyskland. Det stod faktisk en viss respekt av oss når vi, på permisjon, møtte opp hos Gestapokontorrottene eller andre autoriteter med våre jernkors og øvrige utmerkelser og forlangte den eller den frigitt. Disse rottene var jo selv livende redde for å bli sendt til østfronten, som ble ansett som det verste av alt.

Her kan jeg fortelle en ganske karakteristisk historie. På en av mine to permisjoner, i Oslo, fikk jeg løslatt en kjenning og beskyttet en annen familie. Under rettsaken mot meg ble dette nevnt av min forsvarer, som kunne legge frem dokumentene. Til dette sa den arrogante aktor til meg: "Jamen, det var jo Deres simple

plikt". Jeg gad ikke svare ham. Jeg kunne jo sagt ham at denne muligheten til å hjelpe kostet meg over to år i østfrontens helvete. En lignende overlegen behandling var det mange som fikk av de juridiske eksperter.

Loslatelsen av min venn skjedde kort etter at jeg var vendt tilbake fra permisjon og stod i stilling ved Dneprs vestre bredd.

Postombaringen i forreste linje skjedde helst om natten. Jeg husker ennå som i går den glede jeg følte da jeg stod i mitt skytterhull i det kraftige måneskinnet og leste brevet fra Oslo. Det lød i korthet slik: "Teile Ihnen mit, dass Herr K.E. am 13. September aus der Haft entlassen worden ist". ("Jeg meddeler Dem at herr K.E. den 13. september er blitt løslatt fra fengselet.") Så var altså min innsats ikke helt forgjeves.

Hva var så divisjon Wiking? Ikke den forbryterorganisasjon som noen fremdeles forsøker å innbilde folk. Trakkseringen og løgnspredningen har nå pågått i over 50 år. Divisjonen var en fullmotorisert enhet, med regimentene "Germania", "Westland" og "Nordland".

Mannskapene bestod av såkalte "germanske frivillige". De var unge, toptrent menn, hollendere, belgiere (vallonere og flamlendere), nordmenn, dansker, finner, baltere og tyskere, samt noen svensker og sveitsere. Det kan nevnes at "Frikorps Danmark", som var en selvestendig enhet, mistet halvparten av sine menn i harde kamper. Finnene hadde også en egen enhet, "Das Finnenbataillon", som kjempet særlig tappert, blant annet ved Malgobek i Kaukasus. De hadde noe å herne. Og i kampene nær Stalingrad deltok en hel fransk divisjon, "Charlemagne".

At russerne led av en nesten overdreven frykt for Wiking, fremgår av en detalj da vi i mars 1943 stormet Krasnoarmeiskoje og drev de russiske linjer 100 kilometer tilbake helt til sørvestbredden av elven Donez på under en uke. General Popov, som hadde ledet de russiske styrker vestover helt til Sinelnikovo, sendte nå ut en nodmelding: "Jeg ber om øyeblikkelig hjelp! Jeg angripes av fire divisjoner!" I virkeligheten var det bare regiment "Germania" han stod overfor. Men vi ble liggende ved bredden av Donez en måneds tid i "hvilestilling", hvor kamphandlingene innskrenket seg til spredte artilleridueller over elven.

Jeg kunne skrive en hel bok om disse opplevelsene. Men her kan jeg gi bare noen korte glimt. Det ville ikke ha noen hensikt å beskrive detaljert min "reiserute" gjennom disse sørlige områdene av fronten, fra Kaukasus gjennom Ukraina, Polen til Ungarn. Lokalitetene og stedsnavnene vil være ukjente for de fleste. Under de første dager av det kolossale panserslag ved Kursk, hvor 5 millioner mann stod mot hverandre, var jeg så heldig å få permisjon, uten å ha bedt om det. Så jeg fikk ikke oppleve nettopp den katastrofen. Fronten var igjen blitt stabilisert øst for Dnepr da jeg kom tilbake.

Men så begynte den virkelige krigen! Russerne hadde nå etterhvert bygd opp et overveldende artilleri og enorme panserstyrker. Jeg har nevnt begrepet "trommeild". Det er umulig å forstå for den som ikke selv har opplevd det. Opptil 10 000 kanoner, rakettskyts, panserkanoner og bombekastere - samt fly - hamret løs på et smalt område av fronten for å forberede

gjennombrudd. Det varte utbruddet i timer og dager. Granatene falt så tett, kanskje tusen i sekundet, at lyden kunne sammenlignes med frekvensen hos en skarptromme. Derav navnet "trommeild". Tusener ble drept. Men de ble mast i stykker, ikke bare én gang, men ble slynget til værs gang på gang i en virvelstorm av jord og blod. "Falt på ostfronten", stod det i tyske avisannonser. De pårorende skulle bare ha visst hvordan.

Noe av det verste jeg opplevde, var det vel-dige innringingsslag ved Tsjerkassy vest for Dnepr. Ti divisjoner, deriblant Wiking, ble omringet på et område som først var stort som hele Belgia, men som i løpet av ukene januar - februar 1944 ble innsnevret til noen få kvadratkilometer. 55.000 mann falt eller ble tatt til fange. Divisjon Wiking og Stormbrigade "Wallonien" bar hovedtyngden i det endelige utbruddet mot sør-vest natten mellom 17. og 18. februar. Selv om vi var helt utmattet etter å ha gått nesten tre uker uten mat og søvn, ble det vår oppgave å bryte igjennom ringen, som var 30 kilometer tykk og spekket med russiske panservogner, artilleri og infanteri. Jeg hadde liten tro på at det ville lykkes. Men vi kom mirakuløst nok igjennom, i fryktelige, nattlige angrep. Selv de russiske generaler ble tydeligvis overrasket, og rasende. Våre radiofolk, som naturligvis var eksperter også i russisk, oppfang-et en ukodet radiomelding, hvor en av de ansvarlige russiske generaler fikk ordre om å la seg binde foran en kanonmunning og la seg "skyte over til fienden. Gjenta ordren!" Om det virkelig skjedde, vet jeg ikke.

Divisjon Wiking kom ut av innringingen

med en liten kjerne av sine tropper, men ble raskt gjenoppbygd og ble igjen satt inn i nye kamper vestover, våren og sommeren og høsten 1944. Nyårsnatten 1944-45 ble vi sendt ilsoomt per tog ned til Østerrike og Ungarn. Russerne stod allerede ved Wiener Neustadt sør for Wien. Da vårt troppetog, med åpne lastevogner, stod en stund midt i Wien, ble vi mot-tatt på begge sider av mengder av wienere som jublende og gråtende kastet blomster, vinflasker og kaker opp til oss.

Nå grep Wiking inn og kastet russerne tilbake til traktene ved Esztergom og Balatonsjøen. Den ungarske sivilbefolkningen kunne fortelle om grusomme overgrep fra de russiske tropper, som her for en stor del bestod av folk fra Sentral-Asia. Den ungarske grevinne Stella Kuylenstärna Andrássy, som var svensk-født, har i sin bok "Pusztan brenner" skildret grusomhetene. Vi så det selv. Unge piker fortalte oss at de hadde kledd seg ut som gamle kvinner, eller de hadde ligget gjemt i de store høystakkene i ukevis.

Men foretok Wiking lignende avskyeligheter? Det er åpenbart noen som innbilder seg det. Hertil er å si at treningen og disiplinen var den hardeste i noen armé. For eksempel var voldtekt strengt forbudt. Den fraternisering som kunne forekomme, hadde ingenting med voldtekt å gjøre. De russiske, ukrainske og kaukasiske kvinner var dessuten utrolig fattige, fillete og skitne. Og deres elendige leirehytter lå skremmende langt under vesteuropeisk standard. Vårt skyttergravsliv og den plagsomme mangel på vanlig hygiene inspirerte ikke nettopp til erotikk. Vi var alle fulle av lus, både sivilbe-

folkningen og vi. Var det kanskje vi som brakte med oss utøyet vesifra? Mon det!

Etter alle store kriger skjer det merkelige at tidligere "fiender" ønsker å møtes - som venner. Jeg har opplevd det selv. Og følelsene har vært sterke. Jeg har også en gang ved et Wiking-treff i Bayern mott en hel delegasjon av amerikanske veteraner, som Wiking riktignok aldri var i kamp med. Det var flotte folk, både offiserer og menige. Vi hadde faktisk meget til felles. Det er et faktum at veteraner fra store kriger er de mest ekte pasifister. Fordi de vet.

Det er tydelig at det ergrer våre hjemlige motstandere at våre veteraner, som Wikings, hittil har foretatt over 30 reiser til krigsskueplassene og landsbyene, både i nord og sør, i det tidligere Sovjetunionen. Og vi er overalt blitt mottatt som venner av lokalbefolkningen og russiske veteraner. Det skåles i vodka og ropes "drusjba" (vennskap). Kan noen her hjemme virkelig tro at vi hadde fått en så god mottagelse hvis vi dengang hadde oppført oss som bødler og forbrytere?

Minnesmerker over våre falne er reist mange steder i øst, i Russland, Ukraina, Ungarn, Østerrike, Finland og i Tyskland. I Uspenskaja i Ukraina står det store minnesmerke over divisjon Wikings falne. Det svære korset står der som en manende påminnelse: hold fred!

Hva er så ellers hendt med oss etter freden og "soningen"? Mange av kameratene har, tross alle vanskeligheter, nådd høye posisjoner i vårt samfunn eller utenlands: professorer (med utenlandske ærespriser), leger med verdensry, forskere, tannleger, ingeniører, selvstendig nærings-

drivende, hvorav noen har bygd opp de største bedrifter i sitt slag i Norge. Var disse karene en berne? Var de pøbler, undermålere, forbrytere? Det skal bli vanskelig å finne frontkjempere blant dagens kriminelle!

En yngre norsk professor i historie, som slett ikke har noen forbindelse eller noe slekt-skap med oss, uttalte i Verdens Gang 9.7.1993: "Frontkjemperne kommer til å bli hedret. Historien snur. — Kanskje sloss ikke frontkjemperne på så gal side likevel?"

Jeg vil ikke bringe personlige politiske betraktninger inn i denne beretningen. Jeg vil ikke støte noen. Men jeg vil gjerne fortelle kort om en opplevelse jeg hadde i Paris våren 1953, på en gjennomreise fra Sør-Frankrike. På en fortauskafé i Rue de la Paix ("Fredens gate") kom jeg i samtale med en amerikansk offiser, som var på permisjon fra Wiesbaden i Vest-Tyskland. Etterpå gikk jeg hjem til hotellet og skrev ned det meste av samtalen:

Jeg spurte ham hvorfor USA fremdeles, åtte år etter freden, hadde tropper stående i Tyskland. Ville det ikke være billigere å sende dem hjem? Og det burde vel ikke lenger være noen oppgave for USA å holde styr på tyskerne, som hadde mer enn nok med å bygge opp igjen sitt eget ruinerte land? Han svarte: "Dere nordmenn er naive. Vi står i Vest-Europa av helt andre grunner, nemlig som beskyttelse mot faren fra øst. Forresten, hvor hadde dere vært hvis ikke USA hadde grepet inn i krigen i Europa og ofret titusener av sine menn? Hele Vest-Europa hadde da hatt bare to alternativer - et tysk eller et sovjetisk herrevelde, sannsynligvis det siste. Den kalde krigen begynte allerede

ved Elben i mai 1945". (Staat slutt).

Disse ordene tenker jeg på når jeg hører om enkelte yngre, historieløse brusboders blinde hat mot USA. Det er tre grupper jeg forakter: nynazistene, gammelkommunistene og USA-baterne, som intet har lært!

Ved Bingsfoss ble det 1997 funnet en flere tusen år gammel stokkebåt. Den er blitt rodd eller padlet på Glomma av våre fjerne forfedre. Men hva vet vi ellers om deres hverdag, deres historie? Ingenting, bortsett fra noen arkeologiske funn og en mengde helleristninger i de nordiske land. Men i mellomtiden, i årtusenenes løp, har vi utviklet skriften, boktrykkerkunsten, film og televisjon. Vi har fått en skreven historie, som kan være mer eller mindre pålitelig og således stadig være gjenstand for revisjon. Om 2000 år eller mer, hvis det da fremdeles finnes nordmenn, vil også vårt eget grufulle århundre og vår egen norske historie komme i et noe annet lys, et annet perspektiv, for våre eventuelle etterkommere."